

мистецтва. Поява нового соціального прошарку можливих людей, «нових українців», формування середнього класу – викликало до життя окрему галузь – будівництво приватних садів з улаштуванням навколо них садів і парків, які залишаються приватними, закритими для широкого загалу. З іншого боку, будівельна гігантоманія призвела майже до знищення міських «легенів» – садів і парків, перетворивши міста у бетонні джунглі, де по вуличним артеріям рухається безперервний ланцюг автомашин. Мешканцям сучасних мегаполісів не вистачає не тільки чистого повітря, але й дійсних емоцій і почуттів, духовних переживань, естетичного споріднення з природою та переживання її краси. Проблеми екології природи йдуть пліч опліч з проблемами екології духовності людини. Одним з вагомих чинників вирішення зазначених проблем є комплексний підхід до відновлення культури садово-паркового мистецтва. По-перше, зберегти те, що ще можливо зберегти, долучаючи до справи архітекторів скульпторів, ландшафтних дизайнерів, істориків садово-паркового мистецтва, а по-друге, використовуючи можливості ЗМІ, цілеспрямовано формувати культуру спілкування сучасної людини і природи.

Висновки

Людина в процесі своєї життєдіяльності пройшла і пережила складну суперечливу еволюцію спілкування з природою від повної і цілковитої залежності від природи, до впевненості у протилежному, що людина є господарем і повелителем природи. Нарешті, у сучасну добу, формується новий неутілітарний

підхід людини до природи. Основа якого – принципи природолюбної філософії, мудрої взаємодії людини з природою, яка сформована на засадах спорідненості, духовності, калокагатії, єдності морального і естетичного.

Сучасне інформаційне суспільство має у своєму арсеналі потужні модерні технології, які впливають на формування культури, зокрема, і на таку її складову якою є естетична культура людини і суспільства. Садово-паркове мистецтво як духовний результат колективної творчої діяльності митців, використовуючи продуктивний досвід минулого має можливість реально сприяти цьому процесу. Садово-паркове мистецтво це духовно-практична вдячність і уклін природі, якими людина засвідчує рівень своєї культури і права називатися людиною.

Список літератури

1. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник / Л. Белей, О. Белей. – Львів : Свічадо, 2001. – 332 с.
2. Бэкон Ф. О садах / Ф.Бэкон // Сочинения: в 2 т. – М.: Мысль, 1978. – Т.2. – С.453-459.
3. Левченко Н. Эстетосфера художественной культуры XX-го столетия / Н.Левченко. – К.: ГАЛПІ, 1998. – 144 с.
4. Лихачев Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей / Д.С.Лихачев. – Л.: Наука, 1982. – 344 с.
5. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения / А.Ф.Лосев. – М.: Мысль, 1982. – 623 с.
6. Каган М.С. Эстетика как философская наука. Университетский курс лекций / М.С.Каган – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 544 с.
7. Крымский С.Б. Философия как путь человечности и надежды / С.Б.Крымский. – К.: Курс, 2000. – 308 с.

Л.И. Мокляк

САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО В ЭСТЕТОСФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

В статье осуществляется эстетический анализ места и роли садово-паркового искусства в системе духовных ценностей современного информационного общества.

Ключевые слова: природа, сад, парк, человек, духовность, искусство, эстетосфера.

L. Moklyak

LANDSCAPE GARDENING ART IN AESTHETIC SPHERE OF INFORMATION SOCIETY

The aesthetic analysis of the place and role of the landscape art in the system of spiritual values of the modern information society is represented in the article.

Key words: nature, garden, park, man, spirituality, art, aesthetic sphere.

УДК 001:891

М.В. Онопрієнко

ЕКСТЕРНАЛІСТСЬКІ ВЕРСІЇ ОЦІНКИ ТЕХНІКИ

Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України

Анотація: Розкрито спектр екстерналістських тлумачень науково-технічного розвитку, які використовуються для більш ефективного управління його наслідками.

Ключові слова: оцінка техніки, екстерналізм, інтерналізм, прогнозування наслідків науково-технічного розвитку, європейський досвід проведення ціннісно-прагматичних оцінок соціальних наслідків розвитку науки і техніки.

Вступ

Глобальні техногенні катастрофи відродили сумніви в ефективності й об'єктивності наукової експертизи великих індустріальних та інноваційних проєктів. У зв'язку з цим актуальною стала проблематика соціальної ацептації – готовності суспільства прийняти результати науково-технічної діяльності або пов'язаних з нею політичних рішень, сутність якої полягає в зусиллях, спрямованих на залучення лю-

дей і соціальних груп, чий інтереси виявляються зачеплені в результаті науково-технічної діяльності, до процесу ухвалення рішень. Концепція оцінки техніки методологічно відрізняється від радянського досвіду досліджень і прогнозування наслідків науково-технічного прогресу. Цей досвід поки що тяжіє в пострадянській науці. Тому важливо зрозуміти, що соціальна оцінка техніки має суттєві відмінні риси. Разом із тим, екстерналістські концепції науково-

технічного розвитку, на яких ґрунтувалася концепція науково-технічної революції, зовсім не вичерпали своїх потенцій і можуть використовувати цілком раціональну аргументацію.

Аналіз досліджень і публікацій

У філософії й соціології техніки опозиція інтерналізму та екстерналізму, як і в науці, має значення. Для інтерналістських версій оцінки техніки характерним є виявлення спектру наслідків технічної інновації або проекту, які розглядаються як якась даність, у відриві від соціальних та інших чинників, що зумовили її появу. Серед різноманіття методів і версій оцінки техніки особливе місце займають дослідницькі підходи, засновані на екстерналістському трактуванні сутності технічного розвитку, коли «зовнішні», соціальні чинники, як мінімум, «прирівнюються» за своєю значущістю до внутрішньотехнічних чинників, або, більше того, вважаються визначальними.

Найбільше значення для автора мали публікації з теми А.Грунвальда [1], Д.В.Єфременка [2], Х.Ортега-и-Гассета [3], Х.Сколимовски [4].

Постановка завдання

Уявлення про екстерналістське тлумачення проблем технічного розвитку мають актуальне значення і можуть широко використовуватися в науці і техніці, особливо при формуванні науково-технічної політики.

Тому, **метою статті** є розкриття спектру екстерналістських тлумачень науково – технічного розвитку.

Основна частина

Екстерналістське трактування технічного розвитку обґрунтовується:

- з позицій антропології техніки: за допомогою техніки людина компенсує недоліки своєї тілесної організації, багато артефактів або технічні системи виступають як продовження або вдосконалення людських органів (А.Гелен); технології комунікації продовжують і розширюють можливості, властиві нервовій системі людини (М.Маклюен); різні види техніки можуть бути зведені до соціокультурних винаходів, техніка відображає в своєму розвитку соціальні механізми, культурні уявлення й організаційні принципи (Л.Мемфорд);

- з позицій розгляду науки і техніки як продукту соціальної взаємодії: створення технічного артефакту є результатом застосування природничонаукового знання, але саме це застосування залежить від соціальної інтерпретації, від рішень різних соціальних акторів (Т.Пінч, В.Бійкер, Д.Лоу);

- з позицій марксистської теорії: взаємозалежність технічних і соціальних чинників визнається прикметною особливістю науково-технічної революції;

- з позицій концепції «фіналізації науки», розробленої в 1970-і роки представниками так званої Штарнберзької групи: цілі наукового дослідження у все зростаючій мірі визначаються не внутрішньонауковими, а заданими ззовні, соціальними цілеспрямованостями; мова йде про соціальні ефекти техніки, дії технічних змін на суспільство;

- з позицій концепції соціальної конструкції техніки (Р.Уільямс, Д.Едж): соціальна конструкція техні-

ки не є лише раціонально-технічним процесом вирішення проблем, вона також включає економічні й політичні процеси в рамках побудови альянсів інтересів (наприклад, між фірмами-виробниками, технологами, потенційними споживачами, фінансуючими і регулюючими організаціями) навколо концепцій і уявлень про ще не реалізовані технології при опорі на необхідні ресурси і технічну експертизу;

- з позицій теорії мережі акторів (М.Каллон, Б.Латур), такий підхід дозволяє з більшою повнотою врахувати роль інженерів і розробників нової техніки, зв'язати власне технічні аспекти їхньої діяльності з соціально-економічними проблемами; розробка технології при цьому розглядається як виклад тих або інших інтересів мовою науки і техніки стосовно тих або інших локально-тимчасових умов;

- з позицій техногенетичного дослідження в рамках оцінки техніки, заснованому на уявленні про те, що генезис техніки, її впровадження і застосування, а також наслідки є цілісним процесом, континуумом: процес технічного розвитку проходить у різних підсистемах суспільства; на цей процес впливають прямо або опосередковано різні соціальні актори; процес технічного розвитку охоплює як матеріальні й символічні артефакти, так і пов'язані з ними види соціальної діяльності; техногенетичні дослідження звернені не до аналізу соціальних наслідків техніки, а націлені на реконструкцію соціального процесу створення й розвитку конкретного виду техніки; конкретна техніка при цьому розуміється, за Н.Луманом, як екстерналізована й зредуквана форма соціальної комунікації.

Дослідження техногенезу є, перш за все, внеском у розробку соціології технічного розвитку. З'являється можливість враховувати ширший спектр альтернативних варіантів технічного розвитку. Це також означає можливість своєчасної організації суспільних дискусій про стратегію технічного розвитку у відповідній галузі. Такий підхід не тільки дозволяє впевненіше прогнозувати наслідки, але частково й зумовлювати їх. Провідна гіпотеза техногенетичного підходу полягає в тому, що на визначення наслідків істотний вплив мають не артефакти, але соціально проєктовані і потім соціально виражені способи розробки та застосування техніки. Зв'язки між технікою та її наслідками аналізуються тут не на основі причинних закономірностей, а на основі правил соціальної конструкції (проєктування) техніки та її наслідків. Увага при цьому переноситься з досягнення зовнішніх достовірних результатів на аналіз внутрішньонаукових і соціальних дискусій про техніку, а також пошук нових орієнтирів соціальної конструкції техніки.

Ще одна проблема оцінки техніки пов'язана з тим, що наслідки технічного розвитку залежать не лише від запроектованих форм експлуатації техніки, але й від соціального середовища, в якому техніка розробляється і застосовується, від моделей її сприйняття в різних соціальних групах. Дослідження техногенезу є корисними у даному випадку в плані аналізу соціального середовища, в якому відбувається розвиток техніки. Вони сприяють виявленню наслідків такого розвитку, а також вирішенню проблеми відповідальності за ці наслідки. Техногенети-

чний підхід розглядає саму оцінку техніки, як певний внесок у дискусію про технічний розвиток, що дозволяє різним соціальним акторам дійти згоди щодо технічних проектів, які реалізуються.

Конструктивна оцінка техніки є методом дослідження процесів технічного розвитку, у багатьох відношеннях близьких до техногенетичного підходу. Підхід конструктивної оцінки техніки орієнтований на інтеграцію, соціальних критеріїв у процес технічного розвитку так, щоб вони у вирішальний спосіб впливали на технічні зміни. Конструктивна оцінка техніки ґрунтується на уявленні про те, що технічний розвиток є «безперервною павутиною» гетерогенних соціальних, культурних, економічних, технічних і природничонаукових чинників, у якій постійно мають місце зміни напрямків їхньої дії. Необхідно відстежувати динаміку соціальних процесів у рамках розвитку техніки, щоб на основі суспільних цілей мати можливість впливати на хід цього розвитку.

Конструктивна оцінка техніки має багато рис схожості з дослідженнями техногенезу, а також з іншими екстерналістськими концепціями технічного розвитку. Конструктивну оцінку техніки можна навіть інтерпретувати як розповсюдження техногенетичного підходу на всі стадії розвитку техніки й перетворення його на повноцінний інструмент політичного планування й активного менеджменту технічних змін із позицій «соціального сприяння».

Концепція конструктивної оцінки техніки припускає, що на технічний розвиток мають вплив рішення безлічі різних соціальних чинників. До них належать споживачі або користувачі техніки, обслуговуючий персонал, профспілки або інші громадські об'єднання, екологічні організації, жителі міст і так далі. Множинність центрів ухвалення рішень і відмінність критеріїв таких рішень припускає істотний ступінь пластичності техніки. Технічні можливості ніколи не зводяться до їхніх вузьких технічних визначень. Кожен новий технічний проект або інновація спричиняють собою деяку нову структуру і розподіл соціальних ролей. Тому оцінка варіантів технічного розвитку має бути предметом соціально-політичних дискусій. Вибір того або іншого варіанту технічного розвитку призводить до незворотної ситуації, коли можливості для подальшого вибору різко звужуються або зовсім зникають. Можлива технічна інновація є не результатом процесу, який у найбільш раціональний спосіб спрямовує до мети інновації, а результатом дії різних груп та індивідів, що переслідують власні інтереси, та які тісно взаємозв'язані між собою. Техніка при такому підході розглядається не як автономна сутність, але, навпаки, як продукт «соціальної дії та взаємодії».

Отже, конструктивна оцінка техніки разом з іншими екстерналістськими концепціями проголошує перегляд традиційного підходу, коли технічний розвиток і його ефекти розглядаються окремо один від одного й відповідно проводяться дві різні політики – стимулювання науково-технічного прогресу й регулювання його наслідків. Конструктивна оцінка техніки, на відміну від інших методів оцінки техніки, пропонує переорієнтацію від раннього попередження й аналізу дії техніки як зовнішнього чинника до безпосереднього управління технічними змінами. Управ-

ління повинне охоплювати всі фази розвитку техніки: від проектування й соціальної концептуалізації до широкого впровадження і просування на ринок. Повномасштабна реалізація пропонованого конструктивної оцінкою техніки підходу вимагає принципової зміни технологічної стратегії великих корпорацій і держави. При цьому мова повинна йти про те, щоб охопити весь комплекс природничонаукових, технічних, економічних, соціокультурних та інших чинників. Передбачається використання спеціальних методик (наприклад, концепції стратегічних ігор або методу сценаріїв), що враховують нелінійний характер технічного розвитку. Ще більше значення має регулярність процедури конструктивної оцінки техніки, яка супроводжує процес розвитку техніки аж до стадії впровадження. Тим самим передбачається оперативно й гнучко реагувати вже на перші ознаки можливих непередбачуваних ефектів.

До очевидних переваг екстерналістських версій оцінки техніки належить прагнення аналізувати розвиток техніки і пов'язану з ним соціальну динаміку як єдиний, цілісний процес. Це дозволяє, принаймні в ідеалі, перейти від оцінки наслідків до конструктивного супроводу основних стадій технічного розвитку. Відповідно, і на рівні дослідження, і на рівні практичного управління виникає можливість покінчити з не виправданою сепарацією процесу технічного розвитку від його прямих і непрямих наслідків.

Екстерналістський підхід в оцінці техніки сприяє подоланню традиційних уявлень про існування «природних» меж між технікою та суспільством. Екстерналістському підходу більшою мірою відповідає розуміння техніки як комунікативної з'єднувальної тканини, або як активного медіуму, що здатен сприймати імпульси, які йдуть від підсистем суспільства або від окремих соціальних акторів, перетворювати їх і ретранслювати, змінюючи тим самим характер соціальної комунікації.

Екстерналістський підхід дозволяє забезпечити адекватніше уявлення про науково-технічний розвиток. Те, що в рамках традиційної оцінки техніки описується як «наслідок», техногенетичне дослідження або конструктивна оцінка техніки розглядають у контексті єдиного процесу соціального формування техніки. Екстерналістський підхід заснований на впевненості, що соціальні перетворення, спрямовані на подальшу гуманізацію суспільства і гармонізацію його стосунків із природою, повинні сприяти досягненню значно кращих результатів у «соціальному формуванні техніки». Іншими словами, люди мають і можуть мати таку техніку, якою є їхня соціальна організація. Оптимальною є відмова від надрадикальних інтерпретацій соціального конструктивізму і зосередження на актуальній проблематиці соціальних наслідків науково-технічного розвитку – на тій сфері, де екстерналістський підхід насправді демонструє істотні результати.

Обґрунтування концепції оцінки техніки істотно залежить від того, чи розглядається оцінка техніки як наукова експертиза і прогноз, як ціннісна нормативна думка, або ж як синтез першого і другого. За цією постановкою питання стоїть зіставлення двох позицій: оцінка техніки є науковим дослідженням, що має свою специфіку (міждисциплінарність, оріє-

нтація на підтримку ухвалення політичних рішень, необхідність обговорення результатів дослідження із залученням представників громадськості і т. д.); оцінка техніки є науково обґрунтованим заходом, що має суспільну значущість.

Кінець кінцем таке зіставлення сягає своїм корінням кантівського розрізнення теоретичного й практичного розуму. Чи повинна оцінка техніки декларувати «свободу від цінностей» або ж її необхідним елементом є нормативна ціннісна думка? Суперечки про це не вщухають до сьогодні, але особливо активними вони були в кінці 70-х – початку 90-х років минулого століття.

Відома думка А.Тоффлера, який дійшов висновку про те, що при введенні нових технологій необхідно обов'язково брати до уваги вторинні соціальні й культурні ефекти [4]. Разом із тим, принципове значення має вплив нових технологій на систему цінностей суспільства. А.Тоффлер вважає, що повинна з'явитися нова професія «прогнозіста дії на цінності». На його думку, такі фахівці, що використовують у своїй роботі наукові методи, повинні працювати в кожній корпорації, дослідницькій лабораторії, урядовому агентстві або фонді, де займаються технологічними інноваціями. Тільки за умови, що потенціал дії на цінності виявлений повністю і відкритий для громадського обговорення завчасно, ми можемо добитися чого-небудь у досягненні контролю над технічним майбутнім.

Цінність є чимось значущим для суб'єкта дії (а також інтерсуб'єктивно), що виражає визнання, потребуваність, повагу, необхідність чого-небудь, і що служить для орієнтації або обґрунтування типу діяльності чи стану речей, бажаного або існуючого. Цінність потрібно розглядати, як результат індивідуального та соціального розвитку, обумовленого культурним, соціальним і природним середовищем. Спочатку суб'єктивна цінність отримує інтерсуб'єктивне визнання в культурі, вплітаючись у тканину інших цінностей (системи цінностей), які перебувають у постійній зміні, можуть як взаємодоповнювати, так і взаємозаперечувати одна одну (ціннісний плюралізм). Діяльність при цьому виступає як опосередковане цілепокладання об'єктивування цінностей. Акт створення техніки й технічна дія є ціннісно-мотивованими незалежно від того, наскільки інженер, винахідник або інший соціальний актор усвідомлює це. Цінності об'єктивувалися технічною діяльністю.

Норми – це регулятиви поведінки (діяльності) в стосунках між людиною до іншої людини, суспільства і природи. Причому це є соціально визнаними, надіндивідуальними регулятивами, відмовою від дотримання яких спричиняє певні санкції. Норма виступає вищим ступенем конкретизації та інтерсуб'єктивного визнання цінності.

«Ціннісно-нейтральний» підхід, що запанував із початку 1970-х років в оцінці техніки, викликав немало суперечок та критичних оцінок. Так, американський філософ С.Карпентер критикував не стільки відмову від нормативних думок в оцінці техніки через вимоги наукової об'єктивності, скільки обґрунтування цієї відмови уявленнями про ціннісну нейтральність самої техніки. Такі уявлення засновані на технічному детермінізмі, що трактує техніку як авто-

номну сферу, що має свою власну внутрішню логіку розвитку й характеризується лише в плані функціональності. Привнесення ціннісних моментів могло б із цієї точки зору лише погіршити якість технічних рішень. Тим часом цінності імпліцитно присутні в кожному технічному рішенні, і, отже, «свобода від цінностей» самої техніки є вкрай відносною.

Фундаментальне значення мала директива впливового Союзу німецьких інженерів (Г.Рополь, Ф.Рапп, А.Хунінг, Х.Заксе, В.Циммерлі, Х.Ленк) «Оцінка техніки: поняття і підстави», затверджена в березні 1991 р. Принциповою основою для розробки каталогу цінностей, релевантних технічній діяльності, була декларована СНІ орієнтація на забезпечення і поліпшення життєвих можливостей людини через розвиток та осмислене застосування технічних засобів. У директиві СНІ перераховуються і коментуються 8 основних цінностей («октагон»): функціональність, економічність, добробут, безпека, здоров'я, якість навколишнього середовища, розвиток особи, якість суспільства. Автори директиви вказують, що дані цінності не є рівнозначними. Для визначення напряму і обґрунтування технічного розвитку вирішальну роль грають цінності якості суспільства й розвитку особи. Стосовно них цінності якості навколишнього середовища й добробуту відіграють підлеглу або інструментальну роль. До власне «технічних» цінностей тут стосується лише функціональність, оскільки лише вона безпосередньо пов'язана з технічними артефактами або процесами, і найчастіше саме вона здійснює основний вплив на вироблення конкретних цілей інженерно-технічної діяльності. Всі інші цінності в змістовному відношенні є позатехнічними. Проте вони обов'язково повинні братися до уваги при підготовці технічних рішень, і, зокрема, при оцінці техніки. Кожній цінності в директиві СНІ дається відповідне пояснення, включаючи тлумачення інших, співвідпорядкованих цінностей.

Функціональність технічної системи полягає в тому, що за відповідних умов і використання необхідних засобів досягається бажана дія. Функціональність пов'язана зі структурною організацією системи, властивості якої відповідають тим або іншим людським потребам. В принципі функціональність припускає максимізацію основних корисних ефектів технічної системи (швидкість, ємність, потужність і тому подібне). Сама технічна система при цьому повинна мати досконалішу структурну організацію, що характеризується такими якостями, як простота, точність, тривалість функціонування, надійність і так далі. Технічна ефективність, крім того, може бути виражена в ККД, рівні енерго – й матеріаломісткості, продуктивності та інших показниках, які тісно пов'язані з цінностями економічності або рентабельності.

Економічність (рентабельність) розуміється, перш за все, як отримання максимального прибутку при найменших виробничих витратах. Економічність обумовлена раціональним використанням ресурсів (матеріали, енергія, робоча сила, засоби виробництва і так далі), необхідними для створення або функціонування технічної системи. Кінець кінцем тут переслідується мета самозбереження господарської одиниці в ринковому середовищі та її економічного

зростання, яке дозволяє також досягати багатьох інших цілей, – збереження робочих місць, підтримка соціального престижу підприємця і так далі. Варто відзначити проте, що в директиві СНІ економічність трактується в мікроекономічному контексті, тоді як у макроекономічному й соціальному контекстах на перший план виходить цінність добробуту.

Рівень добробуту характеризує економічну систему; економічність (рентабельність) окремих господарських одиниць у принципі повинна сприяти процвітанню економічної системи загалом. Під добробутом розуміється матеріальне благополуччя населення й максимально широке задоволення різноманітних потреб людей за допомогою різних товарів і послуг. Важливим показником добробуту є кількісне зростання сукупного суспільного продукту (обчислена в ціновому виразі сума проведених суспільством товарів та послуг). З цінністю добробуту пов'язані також макроекономічні цілі підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку, забезпечення повної зайнятості, справедливого розподілу і так далі. Проте у багатьох випадках дані цілі можуть суперечити одна одній.

До нетехнічних цінностей відноситься й безпека, яка означає відсутність загрози життю й фізичному здоров'ю, перш за все, тих людей, які мають справу безпосередньо з конкретною технікою, але також і інших людей або людства загалом. Крім того, безпека припускає не нанесення або мінімізацію матеріального збитку в результаті функціонування технічної системи. У зв'язку з цим при технічному проектуванні або впровадженні нових технологій необхідний розрахунок вірогідності порушення безпеки, тобто кількісна оцінка ризику. Безпека означає зменшення або хоча б не збільшення сукупного ризику від технічних інновацій для суспільства (і для майбутніх поколінь) та навколишнього середовища. Безпека отримує норматив нерегулювання в законодавстві, професійних кодексах, технічних правилах, інструкціях, розпорядженнях і тому подібне. Таке нормативне регулювання міцно увійшло до технічної діяльності (особливо стосовно особистої безпеки обслуговуючого персоналу).

Техніка сприяє охороні здоров'я, лікуванню хвороб, скороченню дитячої смертності й збільшенню тривалості життя, але ці ефекти допомагають експоненціальному зростанню населення і загостренню пов'язаних із ним глобальних проблем. Разом із тим, техніка може створювати загрози для здоров'я, пов'язані як із порушенням безпеки технічних систем, так і з їхнім нормальним функціонуванням (професійні захворювання). Отже, цінність здоров'я в технічній діяльності означає мінімізацію цих загроз. Технізація веде також до негативної зміни способу життя, ставлячи його у все більшу залежність від штучного середовища й продуктів, пристосовувавши до технічних ритмів. Небезпеки для здоров'я пов'язані також із погіршенням стану навколишнього середовища в результаті техногенної дії. У зв'язку з цим особливого значення набувають цінності якості соціального й природного середовища.

Якість навколишнього середовища є важливою цінністю, що характеризує природні умови життя людини, але також і культурні компоненти, до яких на-

лежить техніка. Значна частина поверхні планети може розглядатися як ландшафт, що піддався техногенній зміні (культурний ландшафт). Наслідки техногенної дії на навколишнє середовище й особлива значущість стосунків між людиною й природою сприяли затвердженню двох основних ціннісних підходів: антропоцентристського підходу, що розглядає природу як засіб досягнення людських цілей, якими повинна визначатися міра дії та зміни навколишнього середовища; біоцентристського підходу, що розглядає природу як самоціль і особливу цінність, включаючи визнання її власних прав, як мінімум рівноцінних правам самої людини. Обидва підходи мають безліч різних інтерпретацій, але обидва стосовно техніки орієнтуються на зменшення негативної дії на довкілля (руйнування природних ландшафтів, зникнення видів флори і фауни, витрачання природних ресурсів, забруднення повітря й води, і так далі). Через це зростає значення такої характеристики техніки, як сумісність із навколишнім середовищем.

У директиві СНІ як цінності вищого порядку, яким підпорядковані всі інші цінності, розглядаються розвиток особи та якість суспільства. Розвиток особи означає якомога повніше розкриття здібностей та можливостей людини; як соціальна істота людина може розвиватися лише у взаємодії й взаємовпливі з іншими людьми. У цьому плані розвиток особистості конкретної людини знаходить свої межі там, де воно перешкоджає розкриттю особистості іншої людини. Особливості міжлюдських стосунків і надособових зв'язків, що характеризують взаємні впливи осіб і груп, визначаються як якість суспільства. Техніка здатна мати на якість суспільства і на розвиток особистості дуже сильний вплив. Кінець кінцем технічний розвиток обов'язково має бути співвіднесеним із цими двома цінностями, з якими в ієрархічному співвідношенні перебуває низка інших цінностей: свобода діяльності, інформації і думок, креативність, можливості участі, право на приватне життя, соціальні контакти й визнання, солідарність та співпраця, культурна ідентичність, порядок і стабільність, відвертість, справедливість. Ця ієрархія цінностей зокрема припускає, що рішення стосовно технічної політики повинні ухвалюватися за широкої громадської участі і контролю.

В принципі директива СНІ «Оцінка техніки: поняття і підстави» є істотною конкретизацією й деталізацією нормативного підходу до техніки. Нормативна оцінка наслідків технічного розвитку є вибором соціальним, який не може бути завданням тільки для вузької групи експертів. Нормативна оцінка має бути справою ширшого кола соціальних акторів, вона є проблемою суспільної участі. Нормативна оцінка є перспективою для оцінки техніки як практичного заходу, орієнтованого на значну керованість технічним розвитком. Проте прив'язка оцінки техніки до яких-небудь наперед заданих норм, до статичної ієрархії або каталогу цінностей виглядає помилковою. Оптимальною є орієнтація на мінливість технічного розвитку як соціального процесу.

В.С. Стьюпін так уявляє собі цей новий підхід: «У стратегіях діяльності зі складними людськими системними системами виникає новий тип інтеграції істини і моральності, цілераціональної та ціннісно-раціональної дії. Наукове пізнання й технологічна

діяльність із такими системами припускає облік цілого спектру можливих траєкторій розвитку системи в точках біфуркації. Реальна дія на неї з метою пізнання або технологічної зміни завжди стикається з проблемою вибору певного сценарію розвитку з множини можливих сценаріїв. І орієнтирами в цьому виборі служать не тільки знання, але й етичні принципи, що накладають заборони на небезпечні для людини способи експериментування з системою та її перетворення» [5]. Головним критерієм нормативної оцінки техніки мають бути не які-небудь ієрархічно збудовані системи цінностей, а фундаментальний принцип – імператив – діяльності, в основу якого покладено «родову» цінність людського життя, існування нинішнього і майбутніх поколінь людей.

Висновки

Екстерналістські оцінки науково-технічного розвитку широко використовуються не лише на пострадянських теренах, але й також у європейському просторі, де вони суттєво збагатили свою аргументацію. Соціальну оцінку науково-технічного розвитку проводять у багатьох розвинутих країнах. Вона ін-

ституціалізована в різних організаційних формах і має традицію тривалістю у півстоліття, її аргументацію треба враховувати при проектуванні і прогнозуванні сучасної науково-технологічної політики.

Список літератури

1. Грунвальд А. Техника и общество. Западноевропейский опыт исследования социальных последствий научно-технического развития / Армин Грунвальд. – М.: Логос, 2011. – 160 с.
2. Ефременко Д.В. Введение в оценку техники / Д.В.Ефременко. – М.: Изд-во МНЭПУ, 2002. – 188 с.
3. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о технике // Х. Ортега-и-Гассет Избранные труды; пер. с исп.; Сост., авт. предисл., ред. А. М. Руткевич. – М.: Весь мир: ИНФРА-М, 2000. – С. 164-232.
4. Сколимовски Х. Философия техники как философия человека / Х. Сколимовски // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 240-249.
5. Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 784 с.
6. Степин В.С. Высокие технологии и проблема ценностей / В.С.Степин // Высокие технологии и современная цивилизация: Материалы научной конференции. Институт философии РАН. – М., 1998 [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.safety.spbstu.ru/el-book/www.philosophy.ru/iphras/library/tech/vysok.html>

М.В. Оноприенко

ЭКСТЕРНАЛИСТСКИЕ ВЕРСИИ ОЦЕНКИ ТЕХНИКИ

Раскрывается спектр экстерналистских истолкований научно-технического развития, которые используются для более эффективного управления его последствиями.

Ключевые слова: оценка техники, экстернализм, интернализм, прогнозирование последствий научно-технического развития, европейский опыт проведения ценностно-прагматических оценок социальных последствий развития науки и техники.

M. Onopriyenko

EXTERNALIST VERSIONS OF VALUATION OF TECHNICS

The article reveals the range of externalist interpretations of scientific and technological development, which are used for more efficient management of its consequences.

Keywords: valuation of technics, externalism, internalism, forecasting the effects of scientific and technological development, European experience of value-pragmatic on of social impact of science and technology development.

УДК 165.161

О.П. Скиба

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВИМІРУ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Національний авіаційний університет

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей соціокультурного виміру віртуальної реальності.

Ключові слова: інформаційне суспільство, Інтернет, суспільство знань, інформаційні технології, віртуальна реальність, віртуальний простір.

Вступ

В останні десятиліття поява новітніх інформаційних і комп'ютерних технологій зумовила стрімкий розвиток мережі Інтернет, що створює «принципово нову якість трансмережевого інформаційного обміну» [2] та сприяє появі нового «інструментарію впливу» [2] на всі сторони соціального життя: економічну, технічну, культурну тощо. Адже «всесвітня павутина» не лише допомагає обробляти, зберігати і передавати інформацію, полегшує комунікацію, а й створює свій власний неповторний світ віртуальної реальності. Можливості віртуальної реальності є недостатньо дослідженими, однак широкими і застосовними в різних сферах життя суспільства: в освіті (дистанційне навчання і доступ до баз елект-

ронних бібліотек є лише невелика частина її потенціалу), в науці (комунікація між ученими, новітня техніка і засоби для проведення експериментів тощо) у сфері бізнесу (електронні платежі, пошук працівників тощо) і т.д.

Процеси інформатизації сприяють появі суспільства, яке ще в кінці минулого століття західні вчені (Д. Белл, О. Тоффлер та ін.) охарактеризують як інформаційне, головною цінністю якого виступають інформація та знання. Комп'ютерні технології стають основою віртуальної реальності, яка не лише відкриває нові можливості й перспективи у суспільній та професійній діяльності, сприяє появі потужних інструментів і засобів для роботи з інформацією та знаннями, а й вимагає у людей певних